Posudek na diplomovou práci:

František Iša, Poselská služba Dvora Králové nad Labem v raném novověku. Praha, FF UK, Ústav českých dějin 2004, 351 s.

Téma práce a připravenost autora

První, co je třeba na předkládané práci ocenit, je dobře zvolené, metodologicky dosud neprozkoušené téma, které se obrací k problematice externí (ve smyslu přeskatastrální) komunikace malého venkovského města koncem raného novověku. Téma leží v průsečíku zájmu sociálních a hospodářských dějin, ale vedle toho i dějin mediální sféry a komunikace z jedné strany a dějin správy a pomocných věd historických (zejména městské diplomatiky) ze strany druhé. To, že pro řešení takto náročného tématu má předpoklady, diplomant naznačil svými již publikovanými studiemi, v nichž ukázal, že se dobře orientuje v pramenech regionu, který si vybral pro sledování tohoto fenoménu.

Struktura a obsah práce

Práce se skládá ze tří kapitol, z nichž první je nazvána poměrně atypicky „Výchozí body". Autor ji rozdělil do jedenácti subkapitol, v nichž se kromě vlastního úvodu nejprve zaměřuje na problematiku komunikace, shrnutí literatury k dějinám Dvora Králové a stručný náčrt historie tohoto města včetně jeho správního vývoje. Poté jsou zařazeny výklady o branných v systému městské správy (kap. 1.6), o krajině v okolí města a „jejích komunikačních možnostech" (subkapitola 1.7 je založena na vyhodnocení některých dobových map, plánů a topografických popisů, ale dost nekonsekventně k názvu informuje např. i o movitém vybavení městských bran) a o poslech a jejich organizaci (1.8). Dále jsou zařazeny subkapitoly nazvané „Poselské pojmosloví a komunikační praxe na Královédvorsku" (1.9; přináší mimo jiné cenné komparace i s jinými městy širšího regionu) a „Poslové a královédvorské archivní prameny" (1.10; zde autor čtenáře seznamuje s vlastní pramennou základnou, na níž svou práci staví). První kapitola je zakončena subkapitolou 1.11 nazvanou „Dochované královédvorké (sic!) počty a poslové", jejímž jádrem je tabulka 19, s jejíž pomocí autor dobře dokumentuje heuristickou výjimečnost let (1739)1740 a 1768.

Druhá kapitola práce je nazvána „Analýzy pramenů – registra a rejstříky poselství" (výhrady k názvu viz níže) a tvoří vlastní jádro práce (tomu odpovídá i její rozsah: 215 stran, tedy přes tři pětiny textu). V úvodní části kapitoly autor opět precizuje svou pramennou základnu určenou pro sondážní časové průřezy, načež v sedmi následujících subkapitolách (2.2 – 2. 8) přináší detailní analýzu šestice svých hlavních pramenů (tzv. registra branných 1739-1740, 1768) počínaje rozborem jejich vnitřních znaků a identifikací písařských rukou až ke statistickému, grafickému a kartografickému vyhodnocení jejich výpovědí k poselské službě branných. Možná by si v této souvislosti zasloužil detailnější analýzu samotný pojem „poselství", kterým je přímo v pramenech tato služba označována, protože se ukazuje, že není spojován pouze s funkcemi komunikačního rázu, ale naopak je zřejmě až většinově vázán na branně bezpečnostní a hospodářské funkce úřadu branného související s disciplinací poddanského obyvatelstva (zejména role drába dohlížejícího na robotující, ale i eskort tuláka mimo katastr obce aj.).

Druhá kapitola pokračuje subkapitolou 2.9 (Analýzy vybraných sezónních jevů – příklady), v níž se přednostně autor zaměřuje na fenomén roboty, cest do městských lesů a doprovodu vojáků. Jestliže až dosud se autor zabýval výhradně poselskými funkcemi branných, v následujících dvou kapitolách se obrací na základě širšího okruhu pramenů vedle nich i k dalším osobám, jež sloužily městu ve funkci poslů, a to opět pro rok 1739-1740 (kap. 2.10) a pro rok 1768 (kap. 2.11). Následující subkapitola 2.12 se pak zabývá tématem, jež již bylo v předchozích dvou rovněž přiblíženo, totiž prosazováním pošty v komunikačním styku. Závěrečná subkapitola 2.13 se pak zabývá korelací mezi délkou trasy, kterou musel posel urazit, a jejím finančním oceněním.

Třetí kapitola práce (Závěr) přináší shrnutí. Práce je vybavena seznamem zkratek, příloh i soupisem pramenů a literatury (včetně elektronických zdrojů) a rozsáhlým doprovodným aparátem (celkem 80 obrazových příloh, tabulek a grafů, které jsou rozmístěny na konsekventní místa přímo do textu, což je uživatelsky příjemné). Z hlediska formálního provedení práce se jeví být poněkud rušivým momentem vnitřní členění některých kapitol. Autor zde pro oddělení jednotlivých částí používá vnitřní nadpisy dvojího druhu (kapitálky kontra podtržení), jejichž vzájemná hierarchie není vždy čitelná.

Použité prameny a metodologie

Práce vychází z obdivuhodně širokého okruhu pramenů městské diplomatiky svázané především s Dvorem Králové (uloženo v okresním archivu Trutnov), ale i s dalšími českými městy, neopomíjí ani prameny centrální povahy (Stará manipulace v NA, muzejní Topografická sbírka F a další) a využívá dle možnosti fondy a sbírky uložené ve Vídni. Nápaditý výběr pramenů je umocňován faktem, že ve většině případů jde u nich o jejich první historiografické vytěžení. S prameny autor pracuje přiměřeným způsobem a prokazuje jednoznačně, že si pro raný novověk dobře osvojil základy historického řemesla. Z metodologického hlediska se autor pokouší ve vztahu k pramenům dosáhnout „celostního postupu" (viz např. s. 329, jinde dokonce mluví o „ideálu celostního pramene", s. 90), což se projevuje v celku sympatickém, byť někdy ne úplně zvládnutém důrazu na uplatňování rozvětveného spektra vyhodnocovacích přístupů, které vůči svým pramenům uplatňuje; za inovativní lze považovat zejména zapojení metod z okruhu historické geografie, které si ozkoušel již ve své bakalářské práci vedené Evou Semotanovou.

Jakkoli na jednom místě své práce (s. 90) vyjadřuje jistou distanci od kvantifikačních metod, jádro jeho práce je založeno na příkladné ukázce statistického vyhodnocování hromadných pramenů. Z nich si konkrétně vytváří druhotný korpus informací o všech pramenně doložitelných poselských cestách souvisejících s Dvorem Králové v průběhu jasně ohraničeného časového úseku, přičemž u každého výskytu sleduje signifikantní statistické znaky (městský úředník či typ posla ve vazbě na účetní pramen, datace s přesností na měsíc, cíl cesty, účel cesty a finanční odměna). Vyhodnocováním vzájemných korelací mezi těmito jednotlivými statistickými znaky pak dospívá k řadě závažných zjištění, která prezentuje v tabulkovém, diagramovém a kartografickém provedení. Protože takový korpus vytváří de facto dvojmo (jednou pro časovou rovinu 1739-1740 a jednou pro rok 1768), získává tak i nástroj pro sledování dynamiky v proměnách těchto jevů (připomeňme alespoň prokazatelně zřetelný nárůst role pošty jakožto externího komunikačního činitele v mezidobí mezi oběma časovými rovinami).

Na této metodě F. Iša vystavuje druhou kapitolu své práce, připomeňme však, že paralelně s tím přináší i některé další metodologicky rovněž zajímavé postupy; osobně oceňuji zejména důslednou identifikaci všech cílů poselství branných, jak je uvedena na počátku druhé kapitoly (s. 126-129), a to včetně dávno vymizelých pomístních názvů. Ve snaze osvětlit fenomén roboty zařadil autor do subkapitoly 2.9 několik zajímavých pasáží charakterizujících na základě centrálního městského účetnictví její podobu a rozsah na královédvorských statcích (včetně rekonstrukce robotního roku na Královédvorsku a analýzy vyplácení „robotního krejcaru" poddaným); vznikl tak zajímavý a hodnotný exkurs k hospodářským a sociálním dějinám města, byť jeho souvislost se zadaným tématem je spíše jen psychologická.

Styl a způsob podání

Autor se vyjadřuje kultivovanou češtinou (s výjimkou nevhodného nadužívání germanismu „skrze", v celé práci 27 výskytů) a má smysl pro didaktiku výkladu. Nevadilo by, že místy přechází až k hovorovým obratům, které text oživují, ale překvapuje autorův až káravý přístup k práci jiných osob, pokud je založena na jiných systémových hodnotách, než ke kterým došel on sám (viz např. s. 81: „značná bezradnost pořádajících archivářů se starými počty", „extrémní různorodost a nevědomost pořádajících..."). Práci neprospěly ani některé příliš násilné aktualizace (např. argumentace „volným trhem" v předindustriálním období raného novověku je naprosto nemístná, s. 41 a 221; jiná aktualizace na s. 90 aj). Celkově je však třeba ocenit jasnost a srozumitelnost výkladu.

Náměty pro další práci

V rámci autorova nástinu královédvorské městské správy a diplomatiky bych očekával podrobnější výklad o jazykových poměrech ve městě, a to už kvůli tomu, že ve výchozích pramenech práce se střídá čeština s němčinou. Tato otázka ostatně není nepodstatná ani pro meritorní otázky práce: autor sám zdůrazňuje důležitost orálních sdělení zprostředkovaných posly (viz např. s. 66) a otázka jejich jazykové vybavenosti či nedostatečnosti je tedy na místě.

Jistého ujasnění by si zasloužily podle mého názoru i některé terminologické otázky. Zaráží např. duplicitní užívání dvou geneticky spřízněných pojmů „registra" a „rejstříky", jejichž paralelní výskyt znešvařil konec konců i název klíčové druhé kapitoly („Analýza pramenů – registra a rejstříky poselství", ale viz i s. 84 aj.). Oběma termíny přitom autor označuje stejný diplomatický typ pramene (zavedeným termínem bychom jej asi označili jako „specializovaný účetní rejstřík"), takže jako indikátor pro jejich přidělení slouží de facto pouze odlišnost původce, nikoli jejich diplomatická specifika.

Ústní komunikaci autor systematiky spojuje s pojmem „verbální", který však má širší význam, jenž dovoluje zahrnout i psaný projev; pokud již je třeba použít převzatého slova, je tu na místě termín „orální". Jistého projasnění by zřejmě vyžadovala i otázka rozlišování mezi vesnicemi „šosovními" a „poddanskými" (poprvé s. 31, častý pozdější výskyt).

Z formálního hlediska je třeba poukázat na občasný výskyt neopravených překlepů a nedůsledné psaní některých jmen – např. Jan Deutsch/Deütsch (k užívání přehlásky dochází asi v polovině případů). Sdělnosti některých klíčových tabulek by prospěla jejich větší přehlednost a důkladnější komentáře k jejich struktuře (zejména tab. 19, 53 a 64).

K obrazovým přílohám je třeba podotknout, že některé z fotografií autorem užitých písemných pramenů jsou příliš malé na to, aby se s nimi čtenář mohl více seznámit; v diplomové práci bych očekával pro jejich prezentaci využití celé plochy listu A4. Některé dokumenty nám autor předvádí jen v jakémsi výseku, na němž je zachycen jen jeden z kontextu vytržený záznam či fakt (viz např. obr. 11, 18 a řada dalších); tento manipulativní přístup není příliš vhodný a dával bych přednost otištění celého folia dokumentu s případným grafickým odlišením pasáže, kterou chce autor zdůraznit. U grafů znázorňujících průběh poselských akcí či jejich finančního ohodnocení podle jednotlivých měsíců v průběhu kalendářního roku (viz např. graf 51, 69) bych pro lepší sdělnost dával přednost klasickému sloupcovému grafu před paprskovitým, který je v tomto případě méně přehledný a svádí k iluzi o cyklickém zauzlení.

Závěr:

Několik diskutabilních námětů uvedených výše jistě nemůže být důvodem, abychom přestali předkládanou diplomovou práci považovat za více než zdařilou. Nad běžný rámec se dostává jak volbou neotřelého tématu, tak i množstvím zvládnutého archivního materiálu, autorovou úpornou, leč úspěšnou snahou o nalezení nových způsobů metodologického uchopení, zdařilými kartografickými výstupy i svým celkovým rozsahem. Autor jejím prostřednictvím předvádí, že je schopen historické heuristiky i kritiky a že je připraven na dráhu profesionálního historika. Doporučuji proto ohodnotit tuto práci jako výbornou.
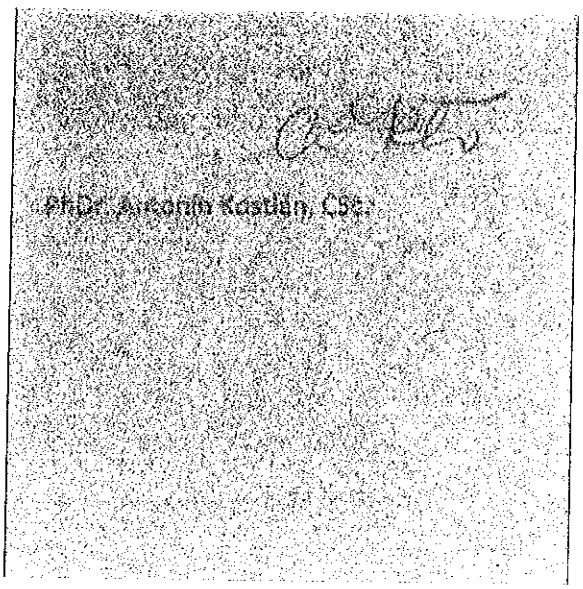
V Praze dne 4. září 2014